

UV RAPPORT 2012:28
ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Vikingatida spår på Vallsbergs bytomt

Östergötland
Mjölby kommun
Väderstad socken
RAÄ 375, 358 och 359

Dnr 422-00307-2011

Britt Ajneborn

UV RAPPORT 2012:28
ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Vikingatida spår på Vallsbergs bytomt

Östergötland
Mjölby kommun
Väderstad socken
RAÄ 375, 358 och 359

Dnr 422-00307-2011

Britt Ajneborn

Riksantikvarieämbetet
Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Öst)
Roxengatan 7
582 73 Linköping
Tel 010-480 81 40
Fax 010-480 81 73

e-post uvost@raa.se
e-post fornamn.efternamn@raa.se
www.arkeologiuv.se

© 2012 Riksantikvarieämbetet
UV Rapport 2012:28

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2011. Medgivande I 2011/0233.
Kartor är godkända från sekretesssynpunkt för spridning. Lantmäteriet 2012-02-09. Dnr 601-2012/715.

Grafisk form Britt Lundberg
Kartografi Lars Östlin
Foto Britt Ajneborn
Utskrift UV Öst, Linköping 2012

Omslagsbild Hästar på grönbete. Foto Britt Ajneborn.

Innehåll

Sammanfattning	7
Bakgrund	7
Syfte	7
Kultur- och fornlämningsmiljö	9
Topografi	9
Tidigare undersökningar	9
Genomförande och resultat	10
Åtgärdsförslag	15
Referenser	16
Litteratur	16
Kartor	16
Övriga referenser	16
Administrativa uppgifter	17
Bilaga 1. Karta över bytomten	18
Bilaga 2. Karta över de grävda delarna av den gamla kyrkvägen	19
Bilaga 3. Historisk karta över Vallsberg år 1820	20

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för förundersökningen markerad.

Fig 2. Utdrag ur Gröna kartan med förundersökningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten, UV, är en uppdragsfinansierad del av Riksantikvarieämbetet som i huvudsak genomför arkeologiska undersökningar efter beslut enligt Lag (SFS 1988:950) om kulturminnen m m. Uppdragsverksamheten utför även konsultuppdrag i form av utredningar, kulturmiljöanalyser och planeringsunderlag. Den arkeologiska uppdragsverksamheten har ingen myndighetsfunktion.

Arkeologisk förundersökning

Vikingatida spår på Vallsbergs bytomt

Sammanfattning

Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten, UV Öst genomförde försommaren 2011 en arkeologisk förundersökning i området mellan Storgårdsvägen och Vallsbergsvägen i Väderstad socken Mjölby kommun. Förundersökningen berörde fyra platser, en bytomt, ett skålgropsblock, en färdväg och en eventuell boplatzlämning. Inom bytomten hittades skiftande lämningar från bytomtstid såsom stensatta täckdiken, ett spismursröse, ett mindre område med spadstick, men även ett kulturlager som daterats till vikingatid. Färdvägen kunde konstateras innehålla två eller möjligen tre olika faser. Den första fasen bestod av hjulspår, både stensatta och inte stensatta, samt en senare fas där hela vägen fått en beläggning av knytnävsstora stenar, där marken varit vattensjuk. Vid de två övriga platserna framkom inget av antikvariskt värde.

Ansökan om tillstånd enligt Lag (1988:950) om kulturminnen m m ställs till länsstyrelsen, vilka beslutar i ärendet.

Bakgrund

Mjölby kommun planerar för att detaljplanlägga området mellan Storgårdsvägen och Vallsbergsvägen i Väderstad. En arkeologisk förundersökning har därför utförts på platsen i maj–juni 2011 av Riksantikvarieämbetet, UV Öst. Inom området finns fasta fornlämningar, en färdväg RAÄ 358, en skålgropsförekomst RAÄ 359 och Vallsbergs bytomt RAÄ 375, samt ett boplatsområde, benämnt Objekt 1 (fig 3). Planområdet är totalt 100 000 m² stort.

Syfte

Den arkeologiska förundersökningen ska fastställa och beskriva de kända fornlämningarnas karaktär, utbredning, omfattning, sammansättning och komplexitet.

Resultaten ska dels ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen och dels för länsstyrelsens kommande beslut. Resultaten skall även ligga till grund för Mjölby kommuns vidare planering.

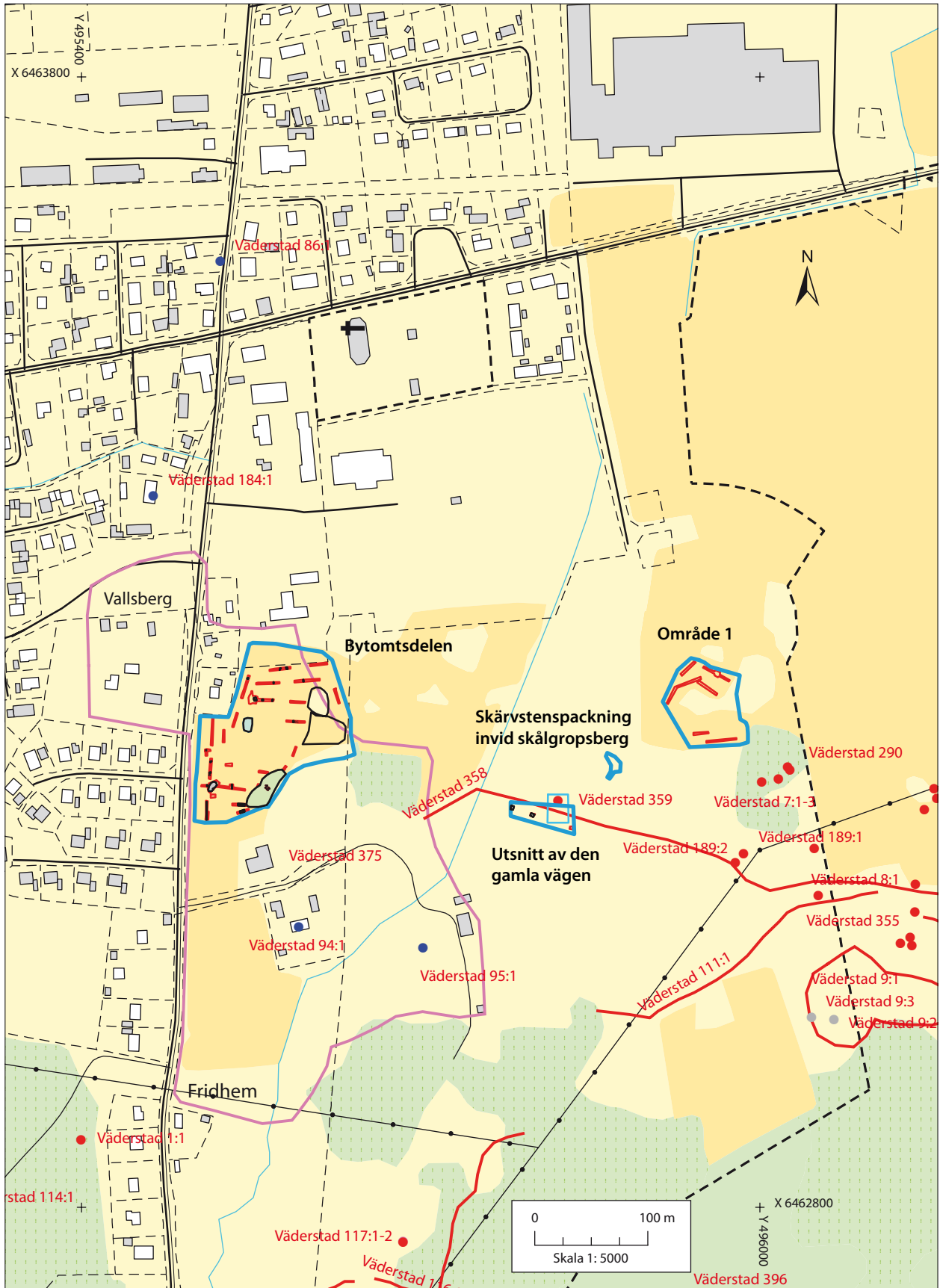

Fig 3. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med text vad som syns på kartan. Skala 1:5000.

Kultur- och fornlämningsmiljö

Fornlämningstätheten i närområdet är mycket hög och fornlämningsbilden har sin tyngdpunkt i äldre järnålder, vilket illustreras väl av det välbevarade stensträngslandskapet med bl a den omfattande Abbetorpsboplatsen som undersöktes under åren 1997–1998. I samband med att man byggde E4:an undersöktes även flera stenåldersboplatser. Värt att notera i sammanhanget är även en plats med våtmarksoffer från senneolitikum vid Abbetorp (se bl a Petersson m fl 2002; Molin & Molin 2003; Ericsson & Franzén 2005).

Topografi

Området runt Väderstad kännetecknas av ett flackt landskap med varierande markslag. Norr och öster om Väderstad domineras landskapet av fulläkersbygd, medan det i söder och väster är mer skogsdominerat med ängs- och hagmarker.

Tidigare undersökningar

Planområdet ligger inom fastigheterna Vallsberg 1:1 och 4:1. 2008 utförde Riksantikvarieämbetet, UV Öst en arkeologisk utredning, etapp 2 inom området (Sköld 2008). Vid utredningen avgränsades en yta, Objekt 1, med boplatslämningar bestående av gropar, lager, en ränna, stolphål och härdar. Vid en tidigare registrerad vägsträckning (RAÅ 358) hittades rester av denna väg, men också lämningar efter en eventuell bro. Strax norr om det berg där skålgropsförekomsten RAÅ 359 är belägen, påträffades två härdar av järnålderskaraktär vilket tolkas som en boplatssindikation (Sköld 2008).

Den västra delen av detaljplaneområdet har inte tidigare varit föremål för någon utredning, men förundersöks eftersom det ligger inom RAÅ 375, Vallsbergs bytomt, enligt storskifteskartan från 1820 (Akt D134-23:5 och laga skifteskartan från 1855 (Akt D134-23:5). Även den södra delen av den västra utlöparen av detaljplanen skulle kunna beröra den mer centrala delen av bytomten, t ex gård 2 och 3 på 1638 års geometriska avmätningsskarta (Akt D134-23:d7:152-3).

Vallsberg bestod på 1600–1700-talen av en oregelbundet utformad gles by med sex gårdar, som låg på gränsen mellan inägorna och utmarken. Trots en reglering av byn i samband med storskiftet och en utflyttning av flera gårdar så framstod byns bebyggelsesituation ännu på 1940-talets ekonomiska karta på ett sätt som i stora drag överensstämmer med den äldre situationen. Idag har de kvarvarande gårdarna i Vallsberg blivit kringgärdade av tätbebyggelsen i Väderstad samhälle (Widgren 1996).

Genomförande och resultat

Vallsbergs gamla bytomt (RAÄ 375) (bilaga 1) ligger idag på odlingsmark, och avgränsas i väst av Vallsbergsvägen, i norr av en förskola, i söder av gårdsbebyggelsen och i öster av ett naturligt impediment. Sökschakt lades över hela ytan, mestadels omlott för att på så vis täcka större ytor. Marken bestod av brungrå humös lera, som ställvis var mycket tung. I den nordöstra delen fanns ett större sankare parti, där av naturliga skäl inga schakt kunde dras. Inom området framkom spridda sentida anläggningar såsom stensatta dräneringsdiken, stenlagda förstärkningsområden, och ett spismursröse. Fynd av sentida material såsom tegel, klarglas, flintgods, porslin och obrända djurben i fyllningar och i matjorden stärker det sentida intrycket. De stensatta dräneringsdikena brukar dateras till 1700–1800-tal och bör härledas till bytomten (fig 4). Dikena är 0,3 meter breda och fyllda av knytnävsstora stenar (N-S). Ett schakt drogs tvärs över två diken för att se om strukturen på dessa var densamma, vilket det visade sig vara. Dikena var ca 0,2–0,3 meter djupa. Det fanns mindre stenar ner mot botten. En mindre stenpackning fanns i anslutning till diken i den södra delen, området var ca 5x5 meter och bestod av likadana knytnävsstora stenar som i diken. Schaktet drogs även genom det för att se den inbördes relationen till diken och det stensatta området. Det visade sig att stenarna var lagda direkt på den leriga sterilen i 1–2 skift, alltså inte alls lika djupt som diken, vilket gör att området bör tolkas som en förstärkning av marken av något slag. Att det skulle röra sig om ett golv i tex en byggnad är uteslutet då det låg mellan diken och har liknande stenmaterial som i diken. Enligt de närboende i trakten brukar det ansamlas vatten där varje vår, vilket styrker tolkningen av en markförstärkning.

Ett mindre område parallellt med Vallsbergsvägen i områdets västra del innehöll spadstick, 5–6 stycken. De låg väl begränsade inom en mindre yta, ingen speciell orientering gick att se. Spadsticken kan troligen knytas till den sentida delen i området (fig 5).

I den norra delen hittades ett sentida spismursröse, ca 3x2 meter N-S. Bestående av klump- och markstenar men även några sprängstenar, 0,1–0,6 meter stora, dvs ett relativt ojämnt stenmaterial. Packningen var gles och låg direkt på sterilen i den styva brungrå leran. I anläggningens norra kant fanns bränd lera, kol och sot samt tegel. Mellan stenarna hittades också sentida material som vitt kakel, flintgods och klarglas (fig 6). Spismursröset kan kopplas till en byggnad som uppfördes på platsen mellan 1767 och 1820 på historiska kartor benämnd tomt G (bilaga 3). Efter Laga skiftet 1870 finns ingen byggnad längre på platsen. I området finns också viss uthusbebyggelse på 1820 års skifteskarta. Men tanke på storleken på byggnaden som kan ses på den historiska kartan kan man möjligen tolka spismursröset som en rest från ett brygghus eller liknande, dvs en mindre separat byggnad med ett relativt stort spisfundament.

Ett kulturlager hittades i den östra delen. Lagret innehöll bränd lera, kol, brända och obrända ben en liten järnkniv och ett bronsbleck, samt skörbrända stenar, vilka gav ett förhistoriskt intryck. I kulturlagret fanns åtta mindre stolphål som troligen utgör rester efter en hägnad. Inga övriga anläggningar eller konstruktioner hittades. Kulturlagret låg omedelbart öster om ett impediment, vilket ligger utanför undersökningsområdet, och kan därför möjligen knytas till någon aktivitet högre upp i området, utanför detaljplaneområdet. Lagret avgränsades väl åt alla håll. En större yta banades av runt partiet med stolphålen, där grävdes också ett par provrutor för hand, vilka visade att lagret var mellan 0,05–0,08 meter tjockt och består av brungrå humös lera. Ytan söktes över med metalldetektor, ett litet bronsbleck och en kniv med smal tånge hittades. Två prover för ¹⁴C-analys skickades från detta lager. Att det skickades två prov från samma lager, beror på att ett prov var från

Fig 4. Ett av de stensatta dikena. FOTO BRITT AJNEBORN.

Fig 5. Område med spadstick. FOTO BRITT AJNEBORN.

Fig 6. Spismursröset. FOTO BRITT AJNEBORN.

kol och ett från bränt ben. Detta gjordes för att se om det fanns olika tidsepoker inom samma yta. Resultaten från båda proverna uppvisar en samstämmighet till vikingatid. Denna datering är mycket intressant då medeltida bytomter ofta föregås av yngre järnåldersboplatser. Dateringen av lagret från vikingatid stärker detta argument. Detta visar på en platskontinuitet, området runt Vallsberg har varit utnyttjat av människor under långa tider. Eftersom lagret var väl avgränsat och inga ytterligare indikationer fanns inom området på någon förhistorisk aktivitet, ska man troligen söka efter de förhistoriska lämningarna längre österut, upp på impedimentet.

Ett lösfynd lite utöver det vanliga hittades i matjorden innan schaktningen ens börjat, det var en intakt björntand (fig 7). Tandens uppvisar ett visst slitage, men verkar tillhöra ett relativt ungt djur (Gummesson muntligt). Hur detta fynd ska sättas i samband med bytomten är svår att avgöra, det kan mycket väl härröra från det förhistoriska kuturlagret som hittades i den östra delen av bytomten, likväl som det kan knytas till bytomtstid dvs 1700–1800 tal. Björn fanns i trakten ända in på 1700-talet (Elfstrand muntligt).

RAÄ 358, Kyrkvägen (bilaga 2). Vägen är benämnd *färdväg* i FMIS, 750 meter lång 3–3,5 meter bred och ställvis omgiven av diken och åkrar. Den utgår från Väderstads ödekyrkogård i öster mot Harstads ödekyrkogård längre västerut. Vägen är markerad på äldre kartor från 1700-talet.

Vägen banades av med maskin och snittades på två ställen. Vägen är belagd med ett jämt material av knytnävsstora stenar (fig 8). Området som banades av och snittades längst i öster innehöll endast en vägfasa, den bestod av två stensatta hjulspår, 0,3 meter breda med 0,7 meters mellanrum mellan spåren (fig 9). Ingen nedgrävning gick att se, det verkar som om spåren ligger direkt på den underliggande leriga marken. Hjulspåren blir bredare ju längre upp man kommer för att till sist övergå i en heltäckande stenmatta av småstenar. Nästa område av vägen som banades av låg något längre väster ut och här bestod vägen av tre olika faser. Den äldsta fasen bestod av två stensatta hjulspår. I nästa fas fanns det tre eller möjligen fyra hjulspår, som i den senaste fasen bestod av en sammanhängande stenpackning. Fynd av hästkosömmar gjordes i fas 2. En kompletterande yta av vägen togs upp ca 20 meter öster om det första avbanade området. Där fanns ingen stenbeläggning, utan endast diffusa spår efter två hjulspår kunde ses. Tolkningen av detta blir att vägen är belagd med en homogen yta av knytnävsstora stenar, i det betydligt sankare partiet i väster, stenläggningen är troligen en sentida förstärkning av vägen. Dateringen av vägen är svår att göra då inget kol hittades för datering, inte framkom heller något annat daterbart material förutom hästkosömmen i den mellersta vägfasen. Det man kan säga är att vägen har mellan en och tre olika faser beroende på de omgivande markförhållandena, och att den finns belagd på historiska kartor från 1700-talet. Där det är sankt har vägen haft stenförstärkta hjulspår som bättrats på och förstärkts så att vägen till slut var helt stenlagd. I de torrare områdena fanns ingen stenbeläggning utan där syntes vägen endast som mörkfärgade hjulspår mot den omgivande marken. Området metalldetekterades (fig 10).

En broläggning undersöktes också i vägområdet. En yta banades av kringbron, som handrensades men inte snittades med maskin, då den används än i dag. I fyllningen hittades en liten bit flintgods, ca 1700-tal. Bron var ca tre meter bred och 0,5 meter djup, uppbyggd i botten av stora spräng/klumpstenar, 0,7x0,4 meter stora. Brobeläggningen var stensködd ända upp till marknivå av 3 skift med stenar, större stenar i botten som blir mindre ju högre upp man kommer. Vägens stenlagda beläggning fortsätter över bron. Brons mittparti är 1,75 meter bred, längden är ca 2 meter. Bron gav ett sentida intryck med stora sprängstenar i botten. De två yngsta vägfaser löpte över brobeläggningen. Vägen var omgärdad av sentida diken.

Vid RAÄ 359, skålgropssten på ett naturligt impediment, banades ytor av, främst i den norra delen, i syfte att se eventuella förhistoriska anläggningar som kunde knytas till skålgropsstenen. Vid utredningen (Sköld 2008) hittades två härdar. Alldeles intill impedimentet

Fig 7. Björntanden. FOTO BRITT AJNEBORN.

Fig 8. Vägens stenbeläggning. FOTO BRITT AJNEBORN.

Fig 9. Hjulspåren kan skönjas. FOTO BRITT AJNEBORN.

Fig 10. Karin söker av vägen med metalldetektor. FOTO BRITT AJNEBORN.

Fig 11. Skärvsten vid RAÄ 359. FOTO BRITT AJNEBORN.

fanns uppkastad skörbränd sten, av ett relativt jämt stenmaterial, vilket tolkas som att stenen är uppslängd mot impedimentets norra sida. En koncentration av skörbrända stenar 0,8x1,0 meter stor (Ö-V) som grävdes ut för hand (fig 11). Det visade sig inte vara någon anläggning, utan stenen var medvetet uppslängd mot impedimentet/berg i dagen. Ett kolprov för ¹⁴C-analys togs i botten, under skärvstensflaket. Det visade sig få en sen datering till 1500-tal, vedartsanalysen visar att kolen kom från gran. Detta resultat är svårtolkat, möjligen kan det tyda på att området ”rensades upp” någon gång under sen medeltid. Det vill säga att skärvstenen har samlats ihop och slängts upp mot berget i något syfte. Eller också har någon senare aktivitet ägt rum i området som genererat skörbrända stenar under senare tid än vad man normalt förknippar med skörbrända skärvstensflak, nämligen en förhistorisk aktivitet.

Inga anläggningar eller konstruktioner kunde ses. En större yta banades också av från impedimentet och norrut, men inget framkom. Inga anläggningar eller fynd hittades. Vidare drogs ett schakt drogs väster om impedimentet. Där fanns också uppslängd skörbränd sten mot impedimentets västar sida, men inga ytterligare anläggningar eller fynd hittades.

Objekt 1, område i odlingsmark som sluttar från impediment i söder, mot norr. Området har tidigare varit utrett (Sköld 2008), då framkom boplatsindikerande lämningar såsom härdar, stolphål samt en eventuell ränna. De flesta anläggningar var koncentrerade till ett schakt. Vid den nu genomförda förundersökningen togs flera sökschakt upp i syfte att begränsa de boplatslämningar som framkom vid den arkeologiska utredningen. Inga ytterligare anläggningar hittades, mer är 2 diffusa sotfläckar. Marken består av 0,2 meter humös matjord med ler, som blir lerigare ju längre ner man kommer mot den ljusa något sandblandade sterilen. Lämningarna är skadade av odling, då marken brukas än i dag. Möjligen kan man inte längre benämna platsen som en boplatslämning, utan troligen utgörs resterna av en mindre förhistorisk uppehållsplats.

Åtgärdsförslag

Då inga ytterligare anläggningar eller fynd framkom inom objekt 1 och vid RAÄ 359 samt att vägen RAÄ 358 är undersökt och dokumenterad föreslår Riksantikvarieämbetet, UV Öst att inga ytterligare åtgärder krävs.

Samma sak gäller Vallsbergs gamla bytomt, där endast sentida anläggningar hittades, som nu är undersökta och dokumenterade. Kulturlagret är väl avgränsat, och kvarligger, skall ytterligare åtgärder ske inom den ytan föreslår dock Riksantikvarieämbetet att fortsätta undersökningar krävs.

Ansökan om tillstånd enligt Lag (1988:950) om kulturminnen m m ställs till länsstyrelsen, vilka beslutar i ärendet, och avgör vilka eventuella fortsatta arkeologiska åtgärder som krävs

Linköping i november 2011

Britt Ajneborn

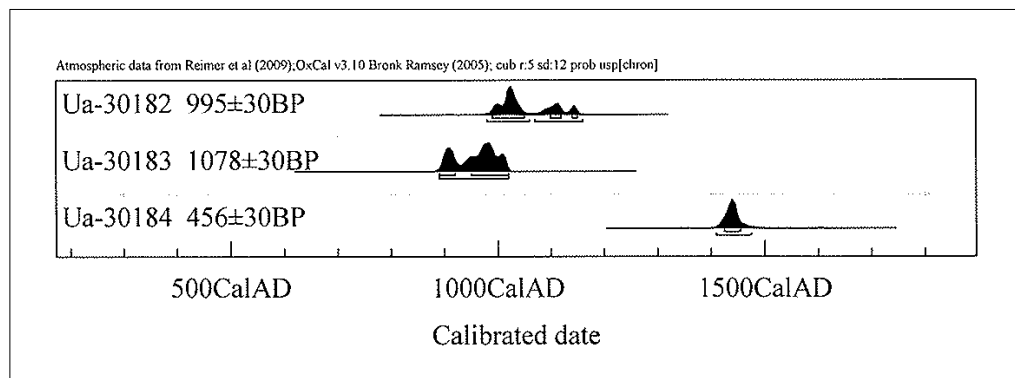

Fig 12. ¹⁴C-analysen.

Referenser

Litteratur

- Ericsson, A. & Franzén, G. 2005. *Hägnadsmurar och rydskogar. Stensträngssystem söder om Väderstad samhälle*. UV Öst Rapport 2005:70.
- Molin, A. & Molin, F. 2003. *En senneolitisk boplats vid Abbetorp. Arkeologiska undersökningar av en boplats samt fossila odlingslämningar*. UV Öst Rapport 2003:29. Arkeologisk undersökning – Väderstadprojektet.
- Petersson, M. 2002. *Abbetorp – ett landskapsutsnitt under 6000 år. Arkeologisk undersökning av en boplats, ett gravfält, en offerplats, stensträngar och fossil åkermark*. UV Öst Rapport 2002:43. Arkeologisk undersökning – Väderstadprojektet.
- Sköld, K. 2008. *Grav- och boplatsoområde vid Storgårdsvägen i Väderstad. RAA 358, 359 och Objekt 1 Väderstad socken, Mjölby kommun Östergötland*. UV Öst Rapport 2008:36.
- Widgren, M. 1996. *Kartering av stensträngssystem söder om Väderstad samhälle. Stensträngssystemet i södra delen av Väderstads socken – en landskaphistorisk analys*. UV Öst Rapport 1996:28.

Kartor

- Historiska kartan Östergötland/LMS/Väderstad/Vallsberg_1_8_1820.
- Storskifteskartan från 1820 (Akt D134-23:5).
- Laga skifteskartan från 1855 (Akt D134-23:5).
- 1638 års geometriska avmätningsskarta (Akt D134-23:d7:152-3).

Övriga referenser

- Fornminnesregistret fmis; www.fmis.se
- Bengt Elfstrand, arkeolog, Riksantikvarieämbetet, UV Öst (muntlig uppgift 2011).
- Sara Gummesson, osteolog, Riksantikvarieämbetet, UV Öst (muntlig uppgift 2011).

Administrativa uppgifter

Län: Östergötland

Landskap: Östergötland

Kommun: Mjölby

Socken: Väderstad

Plats: Storgårdsvägen, Vallsberg 1:1 och 4:1

Fornlämning: RAÅ 358, 359 och 375 Väderstad socken

Undersökningens mittpunkt:

Bytomten X6463220, Y495567

Vägen X646314, Y495809

Skålgropslokal X6463195, Y495871

Objekt 1 X6463252, Y495946

Koordinatsystem: Sweref 99

Höjdsystem: RH00)

Riksantikvarieämbetet dnr: 422-00307-2011

Länsstyrelsen dnr: 431-148-11

Länsstyrelsen beslutsdatum: –

Projektnummer: 11872

Intrasisprojekt: UV 2011:009

Rapportnummer: 2012:28

Ansvarig arkeolog: Britt Ajneborn

Personal: Karin Arfalk

Beställare: Länsstyrelsen Östergötland

Kostnadsansvarig: Mjölby kommun

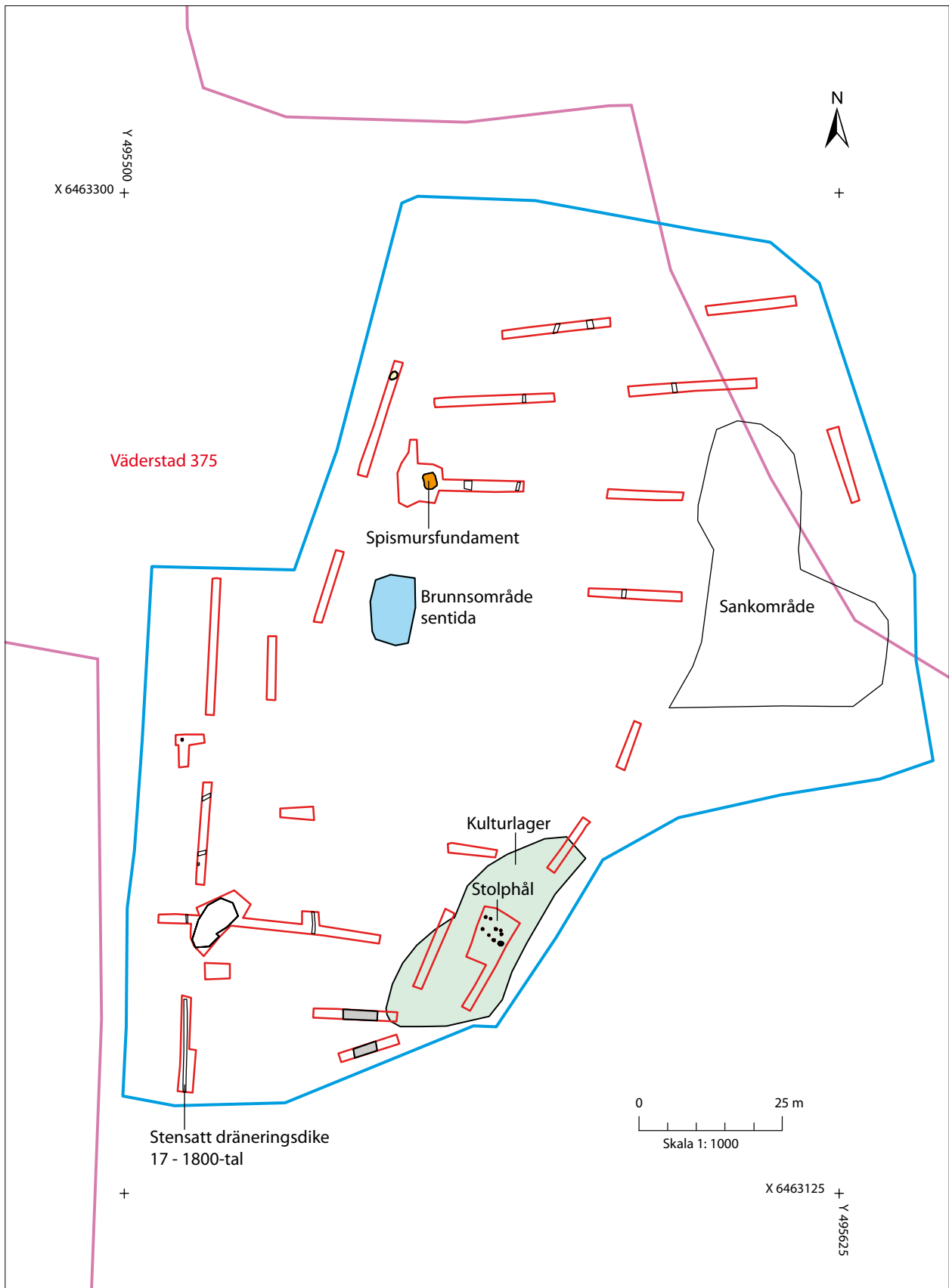
Undersökningstid: 2 veckor maj – juni 2011

Undersökningsområde: 100 000 m²

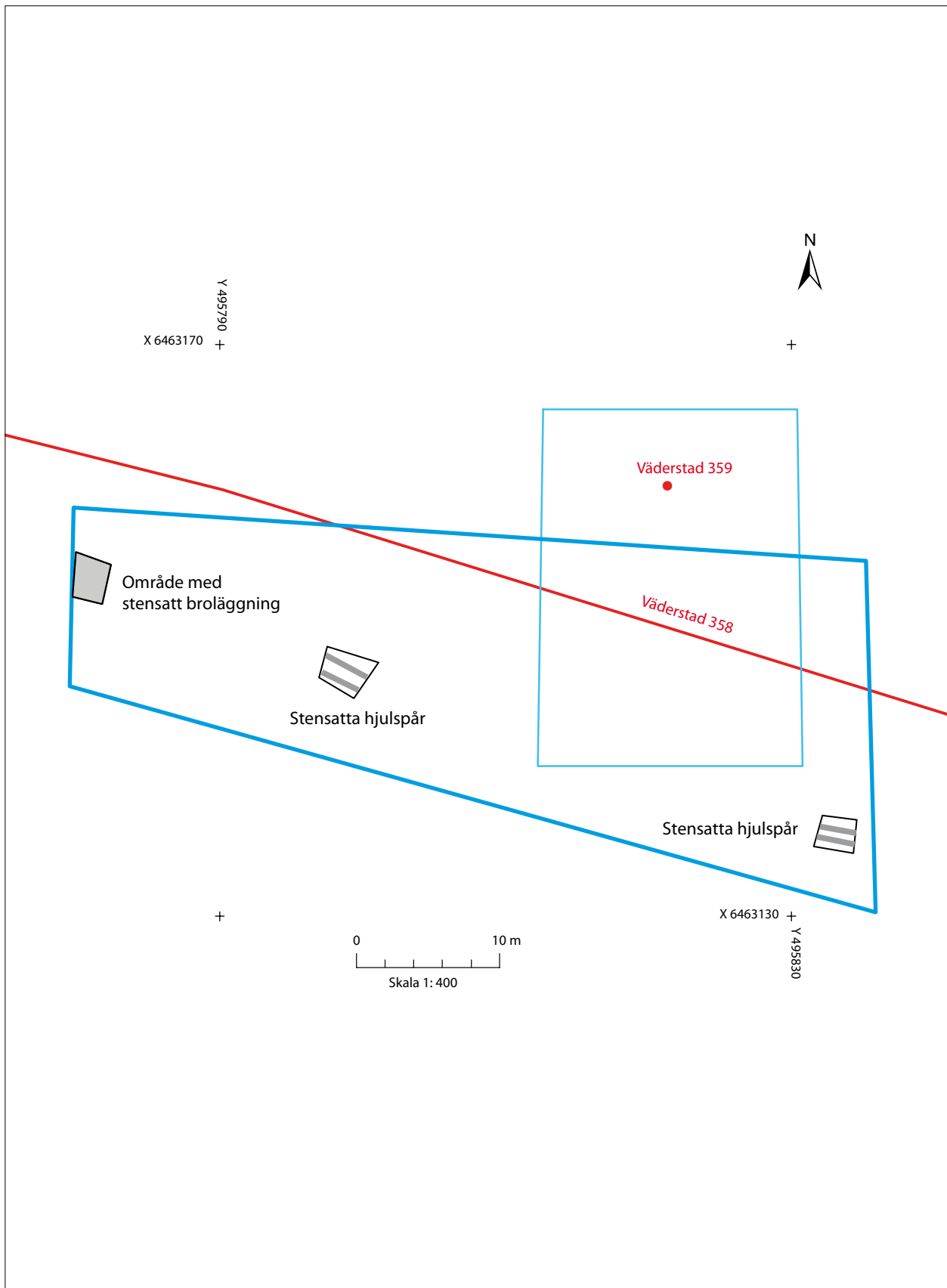
Arkivhandlingar: Förvaras hos ATA

Fynd: Förvaras på Riksantikvarieämbetet, UV Öst i Linköping

Bilaga 1. Karta över bytomten

Bilaga 2. Karta över de grävda delarna av den gamla kyrkvägen

Bilaga 3. Historisk karta över Vallsberg år 1820 COPYRIGHT LANTMÄTERIET

